

جبران خسارت ناشی از آراء قضایی اشتباه

مؤلف:

مصطفی ضامن

ضامن، مصطفی، ۱۳۷۳-	سرشناسه
جبران خسارت ناشی از آراء قضایی اشتباه/ مولف مصطفی ضامن، تهران: ستیجش و دانش، ۱۳۹۹.	عنوان و نام پدیدآور
خ، ۸۹ ص.	مشخصات نشر
978-622-051127-4	مشخصات ظاهری
فیبا	شابک
کتابنامه، ص: ۸۶ - ۸۹.	وضعیت فهرست نویسی
اشتباه‌ها (حقوق جزا) - ایران	یادداشت
Mistake (Criminal law) -- Iran	موضوع
قاضیان -- ایران -- خطای شغلی	موضوع
Judges -- Iran -- Malpractice	موضوع
قضاوت -- ایران	موضوع
Judgment -- Iran	موضوع
قاضیان (فقه) - ایران	موضوع
Judges (Islamic law) -- Iran	موضوع
قضاوت -- قوانین و مقررات - ایران	موضوع
Judgment -- Law and legislation -- Iran	موضوع
KMH161	ده بندی کنگره
۳۳۷/۵-۰۱۲	ده بندی دیویی
۳۷۱	شماره کتابشناسی ملی

عنوان: جبران خسارت ناشی از آلودگی زیست‌محیطی

مؤلف: مصطفیٰ ضامن

ناشر: سنجش و دانش

نوبت چاپ: اول-۱۳۹۹

تیراڑ: ۵۰۰ نسخه

شایک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۵-۱۱۲۷-۴

نشانی: میدان انقلاب. خیابان انقلاب. خیابان دانشگاه. پلاک ۱۲۶.

تلفن: ۰۲۱۶۱۲۶

«کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ می باشد»»

سخن و داس

www.sanjesh.ir

sanjeshodanesh@iran.ir

قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال

ISBN 978-622-05-1127-4

9

786220

511274

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱
مقدمه	۳
فصل اول: تعاریف و مفاهیم	۶
گفتار اول - مفهوم لغوی و اصطلاحی خسارت	۷
مبحث اول - عدم النفع	۷
مبحث دوم - انواع ضرر یا خسارت	۸
بند اول - خسارت مادی	۸
بند دوم - خسارت معنوی	۹
بند سوم - خسارت جسمانی	۱۱
گفتار دوم - مفهوم لغوی و اصطلاحی رأی	۱۱
مبحث اول - تفاوت حکم و قرار	۱۲
بند اول - حکم	۱۲
بند دوم - قرار	۱۲
گفتار سوم - مفهوم لغوی و اصطلاحی قضاء	۱۳
گفتار چهارم - مفهوم لغوی و اصطلاحی اشتباه	۱۳
مبحث اول - اقسام اشتباه	۱۴
بند اول - اشتباه حکمی	۱۴
الف - اشتباه در حکم جزایی	۱۵
ب - اشتباه در حکم غیر جزایی	۱۶

- بند دوم - اشتباه موضوعی ۱۶
- گفتار پنجم - مفهوم لغوی و اصطلاحی تقصیر ۲۱
- مبحث اول - تقصیر جزایی ۲۱
- مبحث دوم - انواع تقصیر جزایی ۲۲
- بند اول - بی احتیاطی ۲۲
- بند دوم - بی میلانی ۲۲
- بند سوم - عدم مهارت ۲۳
- بند چهارم - عدم رعایت نظامات دولتی ۲۳
- گفتار ششم - مفهوم لغوی و اصطلاحی مسئولیت ۲۳
- مبحث اول - مسئولیت اخلاقی ۲۴
- مبحث دوم - مسئولیت مدنی ۲۴
- بند اول - درآمدی بر مسئولیت مدنی ۲۴
- بند دوم - مفهوم مسئولیت مدنی ۲۵
- بند سوم - ارکان مسئولیت مدنی ۲۶
- الف - ضرر ۲۶
- ب - تقصیر ۲۷
- ب - رابطه ی سبب ۲۷
- مبحث سوم - مسئولیت کیفری ۲۷
- مبحث چهارم - تفاوت مسئولیت کیفری و مسئولیت مدنی ۲۸
- گفتار هفتم - مفهوم لغوی و اصطلاحی اعاده حیثیت ۲۹

فصل دوم: مبانی فقهی، حقوقی و منابع قانونی جبران خسارت ۳۱

گفتار اول- مبانی فقهی ۳۲

مبحث اول- قاعده «لا یبطل دم امرء مسلم» ۳۲

بند اول- مستندات فقهی قاعده ۳۲

بند دوم- محدوده و کاربرد قاعده ۳۳

مبحث دوم- قاعده «مَنْ لَه الْغَنَمُ فَعَلَيْهِ الْغَرَمُ» ۳۳

بند اول- مستندات قاعده ۳۴

الف- بنای ۳۴

ب- روایات ۳۴

مبحث سوم- قاعده لاضرر ۳۵

بند اول- مستندات قاعده لاضرر ۳۵

مبحث چهارم- قاعده احسان ۳۷

بند اول- مستندات قاعده احسان ۳۸

الف- آیات ۳۸

ب- روایات ۳۹

ب- دلیل عقل ۳۹

ت- اجماع ۴۰

گفتار دوم- مبانی حقوقی ۴۰

مبحث اول- نظریه رفاه اجتماعی ۴۰

مبحث دوم- نظریه قرارداد اجتماعی ۴۱

مبحث سوم- نظریه همبستگی اجتماعی ۴۲

۴۲.....	مبحث چهارم- نظریه خطر
۴۴.....	مبحث پنجم- نظریه تقصیر
۴۴.....	مبحث ششم- نظریه تضمین حق
۴۵.....	مبحث هفتم- نظریه تساوی عمومی در برابر هزینه های عمومی
۴۶.....	گفتار سوم- منابع قانونی
۴۶.....	مبحث اول- قانون اساسی
۴۷.....	مبحث دوم- قانون مجازات اسلامی
۴۸.....	مبحث سوم- قانون آیین دادرسی کیفری
۴۹.....	مبحث چهارم- قانون مدیریت مدنی
۵۰.....	مبحث پنجم- قانون نظارت بر رفتار قضایا
۵۱.....	مبحث ششم- رویه قضایی و دکترین حقوقی
۵۲.....	فصل سوم: جبران خسارت ناشی از آراء قضایی اشتباه
۵۳.....	گفتار اول- زمینه های ایجاد اشتباه در صدور آراء قضایی
۵۳.....	مبحث اول- زمینه های فردی
۵۶.....	مبحث دوم- زمینه های قانونی
۵۷.....	مبحث سوم- زمینه های سیاسی و اجتماعی
۵۹.....	گفتار دوم- شروط جبران خسارت
۶۰.....	مبحث اول- سلب آزادی
۶۰.....	مبحث دوم- صدور قرار منع تعقیب یا حکم برائت
۶۱.....	مبحث سوم- نامستند بودن سلب آزادی به اقدامات متهم
۶۱.....	مبحث چهارم- بازداشت موقت

- گفتار سوم - چگونگی جبران خسارت ۶۲
- گفتار چهارم - راهکارهای جبران خسارت ۶۴
- مبحث اول - اعاده وضع به حالت سابق ۶۵
- مبحث دوم - جبران مالی ۶۵
- مبحث سوم - اعاده حیثیت ۶۶
- مبحث چهارم - نهاد خسارت زدایی از متهمین و محکومین بی گناه ۶۶
- گفتار پنجم - اجماع ذیصلاح برای رسیدگی به دعوی جبران خسارت ۶۷
- مبحث اول - مراجع تشخیص، تقصیر و اشتباه قاضی ۶۸
- مبحث دوم - اجماع رسیدگی به دعوی جبران خسارت ۶۹
- گفتار ششم - مسئولیت قاضی در حقوق ایران ۷۰
- مبحث اول - شرایط ایجاد مسئولیت دانی ۷۰
- بند اول - اتخاذ تصمیم قضایی ۷۰
- بند دوم - ارتکاب فعل زیان آور اشتباه یا تقصیر قاضی ۷۲
- گفتار هفتم - مصادیقی از تقصیر و اشتباه قاضی ۷۵
- مبحث اول - تعقیب و بازداشت غیرقانونی ۷۵
- مبحث دوم - عدم احتساب ایام بازداشت قبلی ۷۶
- مبحث سوم - اطلاع دادرسی ۷۷
- مبحث چهارم - صدور حکم اضافه بر میزان خواسته ۷۸
- مبحث پنجم - تفسیر اشتباه قاضی ۷۸
- گفتار هشتم - منابع جبران خسارت ۷۹
- مبحث اول - بیت المال ۷۹

دولت‌ها در جهت حفظ امنیت و اصل احترام به آزادی شهروندان در زمینه بازداشت موقت محکومان و متهمان و محدود کردن اعمال اینگونه قرارها، قوانین مختلفی را وضع می‌نمایند. قضات دادگاه‌ها و دادسراها در برخی از پرونده‌ها بدون در نظر گرفتن برخی شرایط، متهم را بازداشت نموده و برخلاف قانون، بیش از ساعتی که مشخص گردیده آنان را در بازداشت نگه می‌دارند؛ در این میان ممکن است تعدادی از آنها نیز بی‌گناه محکوم شده و زندانی شوند و پس از گذر زمان با ادله‌ای جدید بی‌گناهی‌شان ثابت شده و رأی برائتشان صادر گردد. در اینگونه موارد، حق کرامت و حیثیت انسانی که از الزامات حقوق اولیه و بدیهی است رعایت نمی‌شود و توسط حاکمیت و متولیان امور اجرا نمی‌گردد. اصل برائت که منشأ حقوق مدون در کشور است نیز نادیده گرفته می‌شود؛ متهمانی به سوی بازداشتگاه روانه می‌شوند که دلیل کافی بر ارتکاب جرم توسط آنان وجود نداشته و گاهی نیز بدون تفهیم اتهام و با عناوینی غیر از جرم واقعی که برآوار بازداشت در زندان نمی‌باشد، برای آن‌ها قرار تعقیب و بازداشت صادر می‌شود. نقض این قواعد حقوقی مجرای مسئولیت حقوقی می‌گردد. (کاتوزیان، ۱۳۷۷)

با توجه به قواعد فقه اسلامی و با تکیه بر اصول اخلاقی، اگر شخصی سبب ورود خسارت به دیگری گردد، باید آن را جبران کند. قانونگذار در اصل ۱۷۱ قانون اساسی در این رابطه بیان داشته: «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد در صورت تقصیر، مقصر مطابق موازین اسلامی ضامن است در غیر اینصورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود، و در هر حال از متهم اعادة حیثیت می‌گردد.» در قوانین عادی، در ماده ۱۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ نیز این چنین مقرر شده که: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها حسب مورد نباید از میزان و کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده است تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود، در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسئولیت کیفری و مادی است و در غیر اینصورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود.» و در قانونی تحت عنوان قانون نظارت بر رفتار مقامات مصوب سال ۱۳۹۰، دادگاه صالح جهت رسیدگی به دعوای مذکور را معرفی کرده است. در قوانین ایران، مطالبه خسارت دارای شرایط خاصی است؛ در واقع بر این مبنا که هر نوع ضرری قابل جبران نیست، ضررهای مورد مطالبه می‌بایست نامشروع نبوده و مورد حمایت قانونگذار باشد. در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی نیز بیان شده که: «هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.» یکی دیگر از شروط محقق بودن ضرر، قطعی و مسلم بودن آن است و اینکه

سلب آزادی متهم وابسته به اقدامات خود متهم نباشد. علاوه بر جبران ضررهای مادی، جبران ضررهای معنوی نیز از اهمیت زیادی برخوردار است و با راهکارهایی نظیر اعاده حیثیت و بازگرداندن اوضاع به حالت سابق، تا حدودی می‌توان آلام و رنج‌های فرد خسارت دیده را جبران نمود. قضات دادگاه‌ها گاهی با عدم احتساب ایام بازداشت قبلی و یا اطاله دادرسی و صدور حکم اضافه بر میزان خواسته، دچار خطا و اشتباه در امر قضاوت شده و مسئول جبران خساراتی خواهند بود که متعاقب صدور حکم، به متهم بی‌گناه وارد شده است و می‌بایست در جهت جبران آن‌ها کوشش کنند. امروزه ضرورت خسارت‌زدایی از این افراد سبب گردیده که تحقیقات گسترده‌ای صورت گرفته و همگان سعی بر گسترش و توسعه قوانین مرتبط و برطرف شدن این مشکل را دارند. چه بسا عدم خسارت‌زدایی از این متهمان عواقب ناخوشایندی برای جامعه در پی داشته باشد؛ خسارت‌زدایی از شهروندان بی‌گناهی که در فرآیند دادرسی گرفتار اشتباهات و با تقصیرات عدالتخانه‌های حکومت‌ها شده و جبران خسارات از آنان کوچکترین خدمتی است که می‌بایست در حق آن‌ها روا داشت.

در این کتاب درصدد بررسی جبران خسارت ناشی از آراء قضایی اشتباه در حقوق ایران می‌باشیم و این موضوع به روش توصیفی-تحلیلی در سه فصل شرح داده خواهد شد.

در فصل اول تعاریفی از مفاهیم مرتبط با موضوع که مطرح بوده شرح داده شده است؛ در فصل دوم به مبانی فقهی و ادله و نظریات و قوانین موجود پرداخته شده و در فصل سوم بحث مهم و کلیدی این پژوهش یعنی جبران خسارت ناشی از آراء قضایی اشتباه و چگونگی این جبران و مراجع اصلاحی صلاح در این رابطه شرح داده شده و به بیان مصادیقی از تقصیرات و اشتباهات قضات پرداخته شده و پس از ذکر منابع جبران خسارت، در پایان نتیجه‌گیری کلی بیان شده و پیشنهادهایی در جهت اصلاح شرایط فعلی متهمان و محکومان بی‌گناه و در پیامبر آنان به حقوق تضییع شده‌شان ارائه گردیده است.